

УДК 821.161.2.09 (Л.Глібов)

ДРУЖБА, ПЕРЕВІРЕНА ЧАСОМ: Л.ГЛІБОВ І О.І.ХАНЕНКО

Самойленко Г.В.

У статті розкриваються життєві взаємини письменника Л.І.Глібова і громадського діяча Чернігова О.І.Ханенка.

Ключові слова: Л.Глібов, О.Ханенко, життєві взаємини, дружба.

В статье раскрываются жизненные отношения писателя Л.И.Глибова и общественного деятеля Чернигова А.И.Ханенко.

Ключевые слова: Л.Глибов, А.Ханенко, жизненные отношения, дружба.

Life interrelation of writer Glibov L. and Chernigiv's public figure Khanenko O. are realed in the article.

Key words: L.Glibov, O.Khanenko, life relations, friendship.

1 вересня 1858 р. Л.Глібов отримав посаду молодшого вчителя у Чернігівській гімназії. До цього він працював після закінчення Ніжинського юридичного ліцею князя Безбородька два роки вчителем історії і географії у повітовому Черноострівському дворянському училищі Подільської губернії.

Коло знайомих Л.Глібова у Чернігові було не досить широким. Крім редактора "Черниговских губернских ведомостей" О.В.Шишацького-Ілліча та вчителя Ф.М.Петропавловського, з якими познайомився ще під час навчання в Юридичному ліцеї, він майже нікого не знав. Але поступово це коло розширювалося, бо Л.Глібов не обмежував себе лише педагогічною роботою, а організував театральні вистави, паралельно займався журналістикою і видавничою справою, випускаючи газету "Черниговский листок". Та й його літературна діяльність стала більш помітною. Його байки, твори для дітей були яскравим явищем у літературі. Тому й коло знайомих поступово розширювалося. До нього входили досить відомі постаті культурного та громадського життя Чернігова. На жаль, тема "Л.Глібов у колі його сучасників" висвітлена ще недостатньо, хоча її торкалися дослідники творчості Л.Глібова О.Деко, М.Сиваченко [1], Є.Нахлік [2] та інші [3]. Тому настав час більш об'ємного дослідження цієї важливої проблеми, яка дасть можливість глибше осмислити життєвий і творчий шлях письменника, журналіста, педагога і видавця.

Одним із давніх прихильників творчості Л.Глібова був Олександр Іванович Ханенко (1816–1895), нащадок українського гетьмана Михайла Ханенка, який на Переяславській раді 19 березня 1674 р. зрікся влади й присягнув на вірність Москві, за що

отримав від московського царя маєтності на Лівобережній Україні, зокрема Козелець, Лохвицю та інші міста і села [4]. Тому й доля Олександра Ханенка, як далекого предка гетьмана, була пов'язана з Чернігівщиною.

О.І.Ханенко був предводителем дворянства Суразького повіту Чернігівської губернії. Коли цар Олександр II задумав здійснити селянську реформу в Росії, він дав розпорядження про організацію у всіх губернських містах, у тому числі й Чернігові, комітетів для складання закону "Положення про селян". До Чернігівського губернського комітету поліпшення побуту селянства був включений і О.Ханенко. Комітет працював з 22 липня 1859 р. до 22 лютого 1859 р. Олександр Іванович захопився селянськими проблемами, виступав із статтями на сторінках "Черниговских губернских ведомостей". Він був прихильником реформи 1861 р.

У зв'язку з тим, що засідання комітету проходило двічі на тиждень, О.Ханенко змушений був переїхати до Чернігова.

Біографи Л.Глібова М.Сиваченко та О.Деко відносять знайомство О.Ханенка з байкарем саме на цей час. Причиною їх зближення були вірші, які писав Олександр Іванович і які читав він поетові. В одному з листів до О.Ханенка Л.Глібов зазначав: "... я припоминаю те правдивые стихи, которые вы однажды вечером продекламировали мне" [5].

Після завершення роботи комісії у зв'язку із селянською реформою О.Ханенко влаштувався працювати членом Межевої палати, яка була заснована 1860 р. Він глибоко пройнявся історією межування і написав працю "Исторический очерк межевых учреждений в Малороссии" (1864).

Проблеми селянського життя, пов'язані з відміною кріпосного права, глибоко хвилювали і Л.Глібова як письменника і як людину. 19 лютого 1863 р. згідно із законом повинна була завершитися реформа. Л.Глібов до цієї дати надрукував у Чернігівском листке” статтю “Не всі передбачення здійснюються...”, яка підводила підсумок тієї роботи, яка була проведена у Чернігівській губернії, зокрема губернською з селянських справ присутністю. Саму акцію поет називав “великою реформою нашого часу”, видатним явищем епохи. “Реформа 19-го лютого, – писав він у статті, – розв'язала руки мільйонам людей, надавши їм свободу облаштувати своє щастя”. В той же час, передбачаючи свої оптимістичні прогнози і висловлюючи віру в народ, він застерігав, що народні маси досягнуть “повного щастя, тільки не скоро, як очікують оптимісти, не раптом, не завтра”, бо “прогрес на те і прогрес, що підпорядкований законам поступовості” [т. 2, с. 276].

Л.Глібов відкинув усі прогнози, які висувалися напередодні реформи як песимістами, так і оптимістами. Ніяких погромів, революційних дій не трапилося. Народ по-своєму оцінив реформу. Більше того, ці прогнози в котрий раз підтверджували, стверджував Л.Глібов, незнання народу. “Ми знаємо тільки те, що в селах живе народ, який мужиками називається, який змащує чоботи дьогтем”. А про що він думає, що відчуває цей народ і як – про це ми дізнаємося з різних художніх творів, у яких згідно з відповідними вимогами замальовується не просто мужик, а такий “пейзан”, що захоується до крайнощів. “Мужики же, как оказывается, занимаются не одним волокитством, а мистифицируют нас про времена обиднейшим образом”. Л.Глібов набагато глибше розумів народ, який був збагачений мудрістю, досвідом і працелюбством, і міг правильно розпорядитися волею, яка була йому надана. Хоча не все було так ясно, як здавалося багатьом людям на той час.

Л.Глібов на конкретних фактах, цифрах показував, що відбувалося в губернії, в селах, поміщицьких садибах із кріпаками і двірськими людьми, і доводив, що в губернії була проведена велика робота зі звільнення простого люду з рабства. І це не могло не радувати письменника і журналіста.

Спільність поглядів Л.Глібова і О.Ханенка на селянську проблему ще більше зблизила їх. І тому зрозумілі подальші кроки Л.Глібова, коли його звільнили з роботи 1863 р. за зв'язок з народо-вольцем І.Андрущенком, який був близьким знайомим родини Л.Глібова, і відправили до Ніжина під нагляд поліції. Леонід Іванович поселився із сім'єю у свого тестя священника Федора Бордоноса. Залишившись без роботи з хворою дружиною, яка через деякий час померла, без засобів для існування, Л.Глібов почав використовувати свої зв'язки, щоб виправити стан справ.

У 1867 р. він звернувся за допомогою до О.Ханенка як до людини, що користувалася авторитетом і обіймала вагомю посаду. І це зіграло певну роль. Губернатор С.П.Голіцин призначив Л.Глібова на посаду у свою канцелярію, але без оплати, що поставило письменника у скрутне становище, він був у постійних боргах і нестатках. У зв'язку з цим

поет 13 квітня 1867 р. написав свій перший лист до О.Ханенка, у якому висловив прохання позичити йому 15 карбованців, які потрібні були йому для поїздки до Ніжина, де знаходилася його хвора дружина, і обіцяв зразу ж віддати, як тільки отримає кошти за переписування паперів у статистичному комітеті.

Цей лист засвідчував, що у Л.Глібова з О.Ханенком були добрі стосунки і він звертався до нього як до надійної і близької людини. І це він підтверджував у наступному листі від 11 травня 1867 р. з Ніжина, де поет затримався у зв'язку із хворобою Параски Федорівни: “Не ради красного слова, а от самого чистого сердца скажу Вам, что на моей печальной жизненной дороге я встретил в Вас истинного человека, имя которого записывается на скрижалях сердца. Воодушевляемый таким убеждением, я всегда встречаю Вас с сердечным удовольствием, чувствую себя перед Вами легко, и робкая душа моя делается говорливее, чего никогда не бывает при других, признаюсь, многих других” [т. 2, с. 364].

І Л.Глібов звертається до О.Ханенка як до дуже близької людини із проханням довідатися про звільнення в майбутньому трьох місць, які обіймав О.Лазаревський, оскільки він від'їжджав із Чернігова, хоча поет добре розумів, що такі посади, як правитель канцелярії губернатора, секретар в “селянських справах присутствия”, помічник правителя, йому ніхто не запропонує, бо вони “не для меня, простого смертного” [т. 2, с. 365].

Майже всі листи Л.Глібова до О.Ханенка 1867 р. пройняті болем поета про безвихідний стан, у якому він опинився, – без роботи, яка б давала йому фінансове забезпечення. Саме цим викликане звернення Л.Глібова замовити слівце перед екатерининським губернатором про нього, бо “с каждым днем мое упование на Чернигов гаснет и гаснет” [т. 2, с. 369]. І все ж О.Ханенко не радить йому залишати Чернігів.

І, нарешті, 5-й лист Л.Глібова до О.Ханенка від 15 вересня 1867 р. з Ніжина є обнадійливим, бо поет сповіщає про те, що посада, яка зможе якимось забезпечити йому належний фінансовий стан, нарешті, знайдена. Звільнився керівник земської друкарні. І Л.Глібов поспішав запевнити друга: “Я охотно принял бы эту должность и был бы полезен управе, потому что хорошо знаю книгопечатное и всякое печатное дело со стороны эстетической, механической и экономической, что очень важно как для успешного удовлетворения типографским потребностям земских управ, так и для достижения экономической цели, которая обуславливается чисто коммерческим делом” [т. 2, с. 369].

Л.Глібов просить О.Ханенка замовити за нього слово перед головою губернської земської управи О.І. Карпинським. “Может быть, от Вашего доброго слова повеселеет моя заплаканная доля...” [т. 2, с. 370].

Нарешті, Л.Глібов не без допомоги О.Ханенка отримав цю посаду.

Листи Л.Глібова з Ніжина засвідчують, що з Олександром Івановичем був знайомий і тесть поета протоієрей Ніжинської Успенської церкви і вчитель Божого слова в Юридичному лицей князя

Безбородька та гімназії при ньому Федір Бордонос. Очевидно, вони були знайомі давно, бо Л.Глібов сповіщав О.Ханенка про прохання тестя дістати в Петербурзі через сестру адресата гомеопатичну аптечку та керівництво до неї. Мабуть, це необхідно було для хворої Параски Федорівни.

О.Ханенко був, очевидно, пов'язаний із Ф.Бордоносом у зв'язку з навчанням у Ніжинському юридичному лицейі своїх синів Олексія і Олександра. Старший син Олексій вступив до лицю 1865 р. і є в списках випускників за 1868 рік як такий, що отримав чин XIV класу. Навчаючись на другому курсі, він заховався у якусь одружену "Дульцинею", про що дізналися викладачі. І Л.Глібов у листі від 15 липня 1867 р. сповіщав, що "одно странное выражение начальствующего мира в лицейской корпорации неприятно коснулось моего слуха: "Чего этот Ханенко трется здесь (т.е. у Дульцинеи?) ехал бы себе с богом. Стоит кому-нибудь подать жалобу – и предложили бы уволиться или исключили" [т. 2, с. 367]. Передаючи цю фразу, Л.Глібов турбується і за сина, і за батька, особливо за долю першого, бо порядки в лицейі були досить суворі. І тут же Л.Глібов заспокоює О.Ханенка, бо під час зустрічі з Олексієм Олександровичем у Ніжині останній запевнив, що 16 липня їде до Чернігова. Очевидно, Л.Глібов довідався про долю Олексія у лицейського начальства і сповістив батька: "Возникшее было разочарование профессоров относительно Алексея Александровича уладилось, чему я от души рад" [т. 2, с. 367].

15 серпня 1867 р. Л.Глібов перед від'їздом до хворої дружини у Ніжин сповіщав О.Ханенка: "Мне хочется наведаться в Нежин. Очень приятно было бы иметь попутчиком Алексея Александровича, хотя бы только до Дремайловки, если ему нужно своротить на милый проселок..." [т. 2, с. 369].

Після закінчення Юридичного лицю Олексій служив в армії і у чині штабс-ротмістра вийшов у відставку, продовжуючи потім працювати участковим мировим суддею 1-го округу Варшавської губернії [6].

У листах Л.Глібова до О.Ханенка зустрічається й ім'я другого його сина Олександра, який мав вступати до Ніжинського юридичного лицю князя Безбородька. Батько звертався до Ф.Бордоноса посприяти цьому. Ф.Бордонос, у свою чергу, сповіщав Л.Глібову у листі від 1 червня 1869 р.: "Футурусы – А.А.Ханенко и Н.П.Трофимович несомненно будут студентами лицея кн. Безбородко. Прошу покорнейше свидетельствовать от меня глубочайшее почтение многоуважаемому мною Александру Ивановичу Ханенко и передать ему эту радостную весть. Я и Жданович [Жданович Лев Иванович з 1866 до 1873 р. працював професором Юридичного лицю кн. Безбородко, а потім обіймав посаду директора Чернігівської земської учительської семінарії (1873–1876)] энергетически действуем по делу футурусов своих. 10-го или 15-го июня я буду писать письмо окончательное – утешительное письмо к самому Александру Ивановичу Ханенко" [7].

І дійсно, у переліку випускників 1872 р. знаходимо ім'я Миколи Петровича Трофимовича, який 1881 р. служив вихователем Київської військової гімназії, а ім'я О.Ханенка – серед

випускників 1873 р. 1881 р. він значиться як участковий мировий суддя Чернігівського повіту [8].

Остаточо переїхавши до Чернігова після отримання посади завідувача друкарні, Л.Глібов продовжував підтримувати зв'язки з О.Ханенком. Але це були вже ділові листи, зокрема про друкування "Земских сборников", "Доклада" земства, оплати за працю у друкарні. На той час з кінця 1870 р. О.Ханенко був головою Чернігівської губернської земської управи й одночасно виступав редактором цього збірника. З листів довідуємося про деякі деталі життя і діяльності Л.Глібова під час його роботи в земській друкарні, а також про О.Ханенка, зокрема про публікацію його статті "Святитель Феодосий Угличский" у "Прибавлениях к Черниговским епархиальным известиям".

Земство опікувалося сирітським притулком, якому підпорядковувалося приміщення театру. І лист Л.Глібова про надання антипренеру Мерцу приміщення для вистав засвідчує, що поет дбав не лише про культурний відпочинок городян, а й про прибуток притулку.

Останній лист до О.Ханенка був написаний 2 березня 1882 р., тобто майже через 10 років після офіційних звернень Л.Глібова до керівника земства, якому підпорядковувалася друкарня.

За цей час відбулися зміни і в житті Олександра Івановича. Він обіймав уже посаду управителя палатою державних маєтностей. В останньому листі до нього Л.Глібов знову звертався за допомогою. Сповіщаючи про смерть меншого свого сина Сергія, Леонід Іванович доповнює: "К тому еще и со службы хотят сместить. Помогли Вы мне (дай Вам Бог здоровья) поступить на это место, – поддержите и теперь: Ваше слово – мое счастье, в этом я убедился многолетним покровительством Вашим" [т. 2, с. 374].

Цей лист засвідчує, що Л.Глібов і О.Ханенко в цей час не мали уже близьких стосунків, бо звістка про смерть сина поета залишилася, як бачимо, невідомою для давнього добродія. І це прохання поета було підтримане О.Ханенком, бо, як відомо, він обіймав посаду завідувача друкарні до кінця свого життя, передавши її згодом своєму синові.

У 1891 р. у зв'язку з 50-річчям літературної діяльності Л.Глібова чернігівська громадськість влаштувала святкування. Михайло Федорович Шевелів у своїх спогадах про байкаря згадував: "У день ювілею в помешканні клубу на пошану ювілярові влаштовано врочистий обід. О 4-й год. дня Глібова зустріли маршем. Першу промову виголосив О.І.Ханенко... Невеличку свою промову Ханенко закінчив тим, що обняв Глібова, і всі присутні не могли без зворушення бачити, як обіймалися ці два поважні чоловіки, що докинули свою лепту один до літератури України, а другий до історії краю. Мимоволі навернулися сльози у присутніх, коли Глібов почав відповідати на це привітання віршованою промовою з такою ширістю, з таким щирим ліризмом, що не можна було цього чути без зворушення. Треба було мати канати замість нервів, щоб не заплакати від розчулення" [9].

На такой привет нежданый

Что же я скажу?

Восхищенный вашей лаской,

Слов не нахожу.
 Рифмы прячутся в волненьи
 И дрожит мой стих;
 Пасть на грудь слеза готова
 С темных глаз моих...
 Но на крыльях дружбы ясной
 Прилетела вдруг
 Вечно юная старушка
 Муза, верный друг.
 И мгновенно стих знакомый
 Отозвался вновь:
 “Не подарок мне ваш дорог,
 Дорога любовь!”
 Муза с светлою улыбкой
 Шепчет вам привет,
 И кладет поклон радушный
 Старичок-поэт [т. 2, с. 124].

О.І.Ханенко цікавився історією Чернігівщини, етнографією, історією своєї родини, збирав книжки, видані Київською і Чернігівською друкарнею у XVII–XVIII ст., тощо. У “Черниговских губернских ведомостях” та у “Прибавлениях к “Черниговским епархиальным ведомостям” (№ 1–14), а також в інших виданнях він надрукував декілька своїх розвідок, зокрема “Город Погар”, “Преосвященный

Феодосий Углицкий” (1871), “Историческое описание некоторых местностей Черниговской губернии” (1887), “Фамильные документы из рода Ханенок” (1899) та інші.

Л.Глібов на згаданому вище вечорі ще раз звернувся до О.І.Ханенка з віршем, у якому нагадав своєму добродію про його захоплення і про міцність їх дружніх відносин:

Я пел красоты родины моей
 И милый юмор земляков забавных;
 Вы собирали в тишине полей
 Колосья нивы предков достославных.
 Кто их посеял там – мир праху тех
 И вечная любовь родного края,
 Кто собирал их – тому привет от всех,
 Кому мила отчизна дорогая.
 Друг старины! Вечерняя заря
 Полезный путь наш ярко освещает, -
 Пусть, светлым счастьем пламенно горя,
 На много лет она не погасает!

1891 [т. 2, с. 124].

Л.Глібов був вдячний О.І.Ханенку до кінця свого життя за те добро, яке він зробив для полегшення життєвої долі поета, а з іншого боку, О.І.Ханенко цінував дружбу з байкарем, був вдячний долі, що ця зустріч відбулася у їх житті.

Література

1. Сиваченко М. Леонід Глібов: Дослідження і матеріали / М. Сиваченко, О. Деко. – К. : Дніпро, 1969. – 288 с.
2. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш між Параскою Глібовою і Горпиною Ніколаєвою / Є. Нахлік, О. Нахлік. – Львів : НАН України, 2009. – 319 с. – (Серія “Літературознавчі студії”; вип. 13).
3. Самойленко Г. В. Газета “Черниговский листок” Л.Глібова і її кореспонденти / Г. В. Самойленко // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія “Філологічні науки”. – 2010. Кн. 1. – 2010. – С. 4–17.
4. Новий довідник історії України. – К. : Вид. фірми “Казка”, 2005. – С. 241.
5. Глібов Л. Твори : у 2 т. – К. : Наукова думка, 1974. – Т. 2. – С. 364. Далі посилання йде на це видання з вказівкою тому і сторінки в тексті.
6. Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко. – СПб., 1881. – С. CLXXII.
7. Институт рукопису НБУ ім. В. Вернадського, ф. XXVII, № 749.
8. Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко. – СПб., 1881. – С. CLXXVIII, CLXXXII.
9. Институт рукопису НБУ ім. В. Вернадського, ф. XXVII, № 846, арк. 40.